

ефективність і низьку популярність даного інституційного способу розв'язання господарських спорів серед суб'єктів відповідних правовідносин.

Вирішенню ряду проблем господарського судочинства може сприяти третейське судочинство. На сучасному етапі розвитку третейська діяльність з примирення сформувалася як окрема галузь судочинства, розширюється ринок відповідних послуг, продовжується процес законодавчого регулювання третейського судочинства. Третейські суди хоча й не входять до системи державних господарських судів, тісно пов'язані з ними, зокрема із судами першої інстанції. Водночас цей спосіб вирішення юридичних конфліктів ще не став достатньо популярним в силу проблем неврегульованості кадрових питань і статусу третейського судді, недостатнього врегулювання питання підвідомчості спорів третейському суду та порядку його взаємин із державним судом. Наявні факти зловживань в системі третейського судочинства, що, серед іншого, визначило тенденцію до поступового нормативного скорочення підвідомчості і процесуальних можливостей третейських судів. Підвищення ефективності третейського судочинства, та, як наслідок, його популярність при вирішенні господарських спорів можливі за умови зацікавленості держави, зокрема, її судової системи, та господарюючих суб'єктів до використання переваг альтернативного судочинства.

Список використаних джерел

1. Вангородська Н.А. Третейські суди в Україні в Х-XVIII ст. / Н.А. Вангородська. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. №2. С. 118-127.
2. Закон України "Про третейські суди" від 11 травня 2004 року №1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №35. Ст. 412.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемчушенка. К.: Юридична думка, 2007. 992 с.
4. Третейські суди в Україні / Ю.А. Михальський, В.П. Самохвалов, В.І. Рижий та ін.; за ред. В.П. Самохвалова, А.Ф. Ткачука. К: Ін-т громад. сусп-ва; ІКЦ Леста", 2007. 184 с.

Боднарчук Л.

*студентка І курсу юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету
Науковий керівник: к.ю.н., доцент, завідувач кафедри
теорії та історії держави і права ТНЕУ Кравчук М.В.*

ПАКТ МОЛОТОВА-РІББЕНТРОПА Й ТАЄМНИЙ ПРОТОКОЛ ДО НЬОГО: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Напередодні й упродовж Другої світової війни Радянський Союз здійснив низку порушень міжнародного права та звичаєвого права ведення війни. Відправною точкою делікту стала міжнародно-договірна база. Одним із таких актів підписаних на міжнародному рівні СРСР був радянсько-німецький пакт від 23 серпня 1939 р. таємний протокол до нього, де фактично розмежовувалися сфери впливу СРСР і Третього рейху в Східній Європі. Ця угода стала останнім документом в плеяді гітлерівської дипломатії, яка розв'язала Другу світову війну, тобто стала приводом для, початку 1 вересня

1939 р. агресії проти Польщі та порушення її територіальної цілісності шляхом розчленування між Німеччиною та СРСР.

Історіографія окресленого питання має досить широкий спектр розгляду і різні точки зору. Радянська історіографія, приховуючи у німецько-радянських відносинах домовленості, зокрема таємну частину, лише побіжно згадувала Пакт про ненапад, уникала його аналізу. Доктор права В. С. Макаруч стверджував, що підписання вищезазначених міжнародних договорів відбувалося на той час в існуючих рамках міжнародного права й у відповідності до норм звичаєвого права, яке мало широку сферу застосування у тогочасних дипломатичних відносинах між країнами [1]. Проте, вчений не вдавався до аналізу відповідності принципів радянської дипломатії та обставин, за яких були підписані таємні договори. Поза увагою вченого залишаються норми міжнародного права, згідно з якими мали бути підписані згадані угоди. Таким чином, на фоні проведених наукових досліджень, виокремлюється низка аспектів при дослідженні котрих, можна з'ясувати рівень легітимності домовленостей між Гітлерівською Німеччиною і СРСР та їхні наслідки для сторін, що були об'єктами договору.

Найперше аналізуючи німецько-радянські домовленості, потрібно звернути увагу на принципи ведення міжнародної дипломатії та укладання міждержавних договорів, якими керувалася СРСР. У 1917 р. Декретом про мир скасовувалася «таємна імперіалістична дипломатія». У документі зазначалося: «Таємну дипломатію уряд скасовує, зі свого боку висловлює твердий намір вести всі перемовини повністю відкрито перед усім народом» [2, с. 13]. Згідно з ленінським декретом проголошувався принцип неприпустимості укладання нерівноправних і таємних договорів. Радянська держава, як стверджує радянський дослідник міжнародного права А. І. Талалаєв, застосовувала цей принцип у своїй договірній практиці, очолила боротьбу за його всезагальне визнання в якості основного принципу міжнародного права [3, с. 21].

Радянське право було не єдиним джерелом, де декларувалася заборона на укладання таємних договорів. Необхідність опублікування міжнародних угод знайшло своє відображення у ст. 18 Уставу Ліги Націй, а пізніше в ст. 102 уставу ООН. Так вже у першій половині ХХ століття активно діяв новий інститут опублікування і реєстрації міжнародних договорів. Таким чином, Таємні додатки до Пакту про ненапад суперечили основним принципам міжнародного права та принципам радянської дипломатії.

17 вересня 1939 р. війська СРСР здійснили окупацію, на той час суверенної держави, під приводом захисту українського населення. Керуючись історичною й етнічною спорідненістю українців у Польщі та в УРСР, радянська влада застосувала принцип самовизначення націй. Подальші дії спрямовані на легалізацію військового вторгнення СРСР ззовні були достатньо вдалими декораціями, якщо не заглиблюватись у механізми втілення.

Проте повертаючись до 17 вересня варто відмітити, що радянська ідеологія щодо самовизначення націй мала дещо агресивну інтерпретацію. У даному випадку не піддається сумніву, що з боку СРСР проти Польщі був здійснений акт агресії, який радянська влада, у вже згадуваному Декреті про мир – засудила і проголосила «...найбільшим злочином проти людства» [2, с. 13]. Крім того, 24 вересня 1927 р. Асамблея Ліги Націй прийняла спеціальну

декларацію, де проголосила, що всяка агресивна війна є і залишається забороненою і складає міжнародний злочин. Пряма заборона агресивних дій і оголошення її поза законом була в Паризькому пакті від 27 серпня 1928 р., який вперше встановив багатостороннє зобов'язання держав про відмову застосування збройних сил, вказав, що його учасники. «...засуджують методи звернення до війни дня урегулювання міжнародних конфліктів» і «...відмовляються у взаєминах від війни як знаряддя національної політики» і зобов'язувалися надалі вирішувати всі свої розбіжності лише мирними засобами. СРСР першим ратифікував Паризький пакт і добився дострокового введення його в дію від 9 лютого 1929 р. спеціального протоколу з Польщею, Румунією, Естонією і Латвією (Московський протокол).

Ведучи наполегливу боротьбу за утвердження в міжнародному праві принципу заборони агресії, СРСР уклав низку угод про ненапад і нейтралітет, у тому числі у 1932 р. з Польщею, у якому передбачалася взаємна відмова сторін від будь яких агресивних дій, від участі в подібних діях, що робляться третіми країнами, від підтримки яких-небудь агресивних сил, а також встановлювалася система мирного розв'язання суперечок, що могли виникати.

Усупереч власних ініціатив і підписаних договорів Радянський Союз здійснив широкомасштабну агресію проти сусідньої держави. Тим самим закінчив розчленування територіальної цілісності Польщі, порушив права польських громадян.

На думку О. Овчаренка: «Беручи участь у спільній з гітлерівською Німеччиною в агресивній акції проти суверенної держави, керівництво СРСР порушило принаймні п'ять міжнародних договорів, під якими стояли підписи його представників» [4, с. 299]. Таким чином, порушення норм міжнародного права при підписанні таємних домовленостей СРСР з гітлерівською Німеччиною і наступної їх реалізації є повністю доведеним фактом.

Маючи вагомні аргументи про неправомірність дій СРСР, доктор права В. С. Макарчук доводить легітимність дій Радянського Союзу під час введення військ на західноукраїнські землі 17 вересня 1939 р. В основі його доведення лежать два пункти: «...а) віддаленість у часі пакту Рібентропа-Молотова і Визвольний похід; б) звернення до норм міжнародного права, зокрема тлумачення клаузули незмінних обставин» [1, с. 86].

З огляду на перший пункт попри віддаленість у часі двох подій між ними зберігається причинно-наслідковий зв'язок, що накладає юридичну відповідальність на сторону яка підписала умови додаткового протоколу за наслідки, які виникли після реалізації домовленостей, тобто за введення військ на терени суверенної держави, що завершило оборонні дії війська польського та спровокувало остаточне падіння уряду Польщі.

Згідно з нормами міжнародного права, сторона, яка уклала міжнародний договір, може відмовитися в односторонньому порядку від його дотримання, якщо мала місце така кардинальна зміна обставин, яка суттєво змінює або навіть знищує підстави укладення самого договору. За таких умов, як доводить В. С. Макарчук, була припинена дія договорів підписаних між Польщею і СРСР, що надало можливість радянському уряду «не допустити висунення німецьких армій на лінію довоєнного радянсько-польського кордону». Виправдання дій радянського уряду є незграбним, оскільки окупація

відбувалася не з огляду на ситуацію, що виникла, а у зв'язку з домовленістю від 23 серпня 1939 р. між СРСР і Німеччиною.

Наступний пункт про застосування клаузули незмінних обставин є також доволі сумнівним моментом. Ще у XIX ст. у міжнародному праві утвердилася думка, що клаузула незмінних обставин не може бути застосована до тих договорів, які назавжди встановлюють певну ситуацію. На думку А. Ріве, до таких належать договори про кордони та мирні договори, головним чином тому, що вони містять норми, які встановлюють кордони [6, с. 30]. Тобто за СРСР могло бути визнане право порушити кордон польської держави, лише в разі якщо вона припинила своє існування внаслідок окупації її території агресором, – для забезпечення власних інтересів.

Низка фактів вказує на те, що на час введення радянських військ клаузула незмінних обставин не мала умов для застосування: польський уряд не оголосив про капітуляцію військ, бої велися на підступах до Львова, тобто залишалося більше ніж 30% території Польської держави, що не була окупованою. Згідно з даними польських істориків за станом на 15 вересня 1939 р. у районі Східної Польщі, тобто східніше лінії Вісла – Сан, зосередилося 340 тис. польських солдатів і офіцерів, вони мали у своєму розпорядженні 540 гармат і мінометів, 160 протитанкових гармат понад 70 танків [7, с. 168]. Загалом держава, що перебувала у стані війни лише 17 днів, зберігала керівні державні органи частину вільної території і відносно боєздатні війська, не може розцінюватися як така, що змінила свій суверенний статус. За таких обставин угоди, які були підписані між СРСР і Польщею, не могли бути скасовані в односторонньому порядку. Говорити про правомірність дій радянської влади під час вторгнення в Польщу не має підстав.

Зайнявши Східну Польщу у ноті дипломатичним представникам іноземних держав у Москві того ж дня СРСР офіційно оголосив про свій нейтралітет. Радянський уряд і надалі робив усе можливе, щоб формально відмежуватися від гітлерівської агресії у Польщі. За цих умов він не мав найменшої змоги оголосити ці терени під юрисдикцією СРСР. Юридично Західна Білорусія Західна Україна після 17 вересня 1939 р. залишалися польськими. Тому в правовому відношенні не слід проводити причинно-наслідкову паралель між окупацією радянськими військами Східної Польщі і приєднання Західної України і Західної Білорусії до складу УРСР і БРСР. Адже приєднання західноукраїнських земель відбувалася на підставі міжнародно-правового принципу самовизначення націй, що ніяким чином не стосувалося Пакту Молотова - Ріббентропа і таємного додаткового протоколу до нього. Проте історична об'єктивність вказує на події, що розглядалися, як на ланки одного ланцюга.

Отже, напередодні й упродовж Другої світової війни Радянський Союз здійснив низку порушень міжнародного права та звичаєвого права ведення війни, а також внутрішньодержавних принципів ведення міжнародної дипломатії та укладання міждержавних договорів, якими керувалася СРСР. Вступивши у злочинну змову з нацистською Німеччиною, усупереч власних ініціатив і підписаних договорів Радянський Союз здійснив широкомасштабну агресію проти сусідньої держави, порушив суверенітет Польщі. У результаті вторгнення військ радянської армії була здійснена остаточна окупація, розчленування територіальної цілісності Польщі. З огляду на вказані факти дії

СРСР і Німеччини при підписанні таємного протоколу до Пакту про ненапад треба розцінювати як міжнародний делікт, що потягнув за собою наслідки, які можна розцінювати як міжнародний злочин, оскільки між подіями існує причинно-наслідковий зв'язок та настання шкоди.

Список використаних джерел

1. Макарчук В. С. Міжнародно-правове визнання державного кордону між Україною і Польщею (1939-1945 рр.). К: Атіка, 2004. 348 с.
2. Документи внешней политики СССР. Т. 1, М., 1957. 456 с.
3. Талалаев А.И. Международные договоры в современном мире. М. 1994, 568 с.
4. Овчаренко О. І. Польща в політиці СРСР (вересень 1939р.) // Сторінки воєнної історії України: 36. наукових статей / НАН України. Ін-т історії України. К., 2002, Вип. 6, 358 с.
5. Міжнародне право: Навч. посібник. За ред. М. В. Буроменського. К., 2005, 336 с.
6. Ривье А. Учебник международного права, М, 1983, 224 с.
7. Rawski T., Stapor Z., Zamojski J. Wojna wyzwolenczana rodupolskiego w latach 1939-1945. Warszawa, 1966, 256 s.

Ботвинник В.

*студентка II курсу юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету
Науковий керівник: д.і.н., професор кафедри
теорії та історії держави і права ТНЕУ Грубінко А.В.*

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Важливу роль у суспільстві та державі відіграють суди, які покликані здійснювати правосуддя, які повинні бути важливим елементом стимулювання та противаг між гілками влади. За всі роки незалежності судова система України реформувалася не один раз. Судову реформу в Україні започатковано вже після здобуття державної незалежності. На сучасному етапі розбудови країни відбувається пошук місця судової системи в контексті загальної державно-правової реформи, у державі та суспільстві відбувається досить гостра дискусія про практичне оновлення судової системи. Саме тому актуальність теоретичних і практичних питань, пов'язаних з необхідністю подальшого розвитку та вдосконалення судової системи України є беззаперечною.

Мета дослідження – проаналізувати реформування судової системи України на сучасному етапі. Ми сконцентруємо увагу на таких дослідницьких питаннях: простежити історію реформування судової системи України; висвітлити загальні проблеми реформування судової системи України; дослідити зміни у судовій системі України у зв'язку з реформою з 2014 р.; розглянути сучасний стан судоустрою України.

Судова влада, згідно з теорією поділу державної влади, – самостійна й незалежна сфера публічної влади, яка виконує функцію правосуддя, що й визначає її роль та місце в системі публічної влади. Водночас судова влада